Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Aanbevelingen voor beleidsonderzoek

Tips van de Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak

Voorwoord

Sinds de oprichting van de Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak hebben we ruim vijftig studies beoordeeld en voorzien van aanbevelingen voor onderzoekers en beleidsmakers om de validiteit en de bruikbaarheid van het onderzoek te verhogen. Deze aanbevelingen vormen de basis voor de tips in deze publicatie. Daarnaast is gebruik gemaakt van de Wijkengids en de publicatie *Weten wat werkt*. Deze laatste publicatie is - net als voorliggende publicatie - verschenen op verzoek van deze Commissie.

Door het uitbrengen van deze publicatie komen de lessen uit de onderzoeken naar de wijkaanpak breed beschikbaar, zodat deze bij toekomstig onderzoek kunnen worden ingezet. Bijvoorbeeld bij de monitoring van het sociale domein.

De uitgangspunten van de wijkaanpak vertonen grote overeenkomsten met de basisprincipes waarop de decentralisaties in het sociaal domein en het werken in sociale wijkteams zijn geënt. Daardoor zijn er ook grote overeenkomsten in het onderzoek. De uitdagingen die onderzoek naar de wijkaanpak met zich meebrengt, spelen ook bij onderzoek naar de sinds 1 januari 2015 gedecentraliseerde taken in het sociaal domein. De aanbevelingen zijn daarmee ook van toepassing op het sociaal domein.

Prof. dr. Pieter Hooimeijer, voorzitter
namens de
Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak

Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak

De Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak is in 2009 ingesteld door de Minister voor Wonen, Wijken en Integratie met als opdracht te adviseren over de kwaliteit en bruikbaarheid van het onderzoek voor de onderbouwing, evaluatie en bijstelling van het beleid met betrekking tot de wijkaanpak. De Commissie brengt jaarlijks in het najaar een advies uit dat betrekking heeft op de in het jaar daarvoor verschenen studies. Voorbeelden van goede studies worden breed bekend gemaakt, zodat anderen daar bij het opzetten van eigen onderzoeken hun voordeel mee kunnen doen. Bovendien ontvangen partijen die onderzoek aanleveren een terugkoppeling van de Commissie met het oordeel over het onderzoek en mogelijke verbeterpunten.

Het onderliggende doel van de activiteiten van de Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak is dat uitwisseling van kennis over bruikbare evaluatiemethodes wordt gestimuleerd tussen alle partners in de wijkaanpak. De uitvoering van het onderzoek en de kwaliteit van beleidsinformatie worden zo verbeterd.

De Commissie Wijkenaanpak bestaat uit de volgende leden:
Prof. dr. Hans Boutellier
Prof. dr. Pieter Hooimeijer, voorzitter
Prof. dr. Sjoerd Karsten
Prof. dr. Joop Schippers
Prof. dr. Karien Stronks
Prof. dr. Justus Veenman

Inhoud

In deze publicatie staan tips en handvatten over het volgen van ontwikkelingen (in wijken) en het meten van de effecten van maatregelen.

Meten is niet alleen een zaak van onderzoekers. Een goed samenspel tussen onderzoekers en beleidsmakers is van groot belang om te zorgen dat de onderzoekers de juiste dingen in beeld brengen en de uitkomsten bruikbaar zijn voor beleid.

Tips die (vooral) beleidsmakers en opdrachtgevers aangaan.

Tips die (vooral) bestemd zijn voor onderzoekers.

Inleiding:
samenwerking onderzoek en beleid

Onderzoek maakt onderdeel uit van elke fase van het beleidsproces. Het begint met het in kaart brengen van de situatie. Vervolgens wordt vastgesteld of het nodig is om vanuit de overheid, maatschappelijke organisaties of beide in te grijpen. Om die keuze te maken, is het noodzakelijk om (met betrokken partners) een probleemanalyse te maken (zie ook tip 1). Vervolgens wordt bepaald wat de doelstellingen zijn, welke maatregelen worden genomen en wie wat gaat doen. Daarna is het van belang te volgen hoe de situatie zich ontwikkelt en wat de effecten van de inzet zijn. Op basis van dergelijke gegevens is het mogelijk om te bepalen of er verbetering optreedt of dat de resultaten achterblijven bij de verwachtingen. In dat laatste geval kan besloten worden om de aanpak bij te stellen. Bijvoorbeeld: of de samenstelling van het wijkteam nog voldoet, of dat deze moet worden aangepast aan de veranderde situatie. Een stap verder gaat de analyse waarom er juist wel of geen veranderingen worden waargenomen.

In al deze fasen van het beleidsproces is samenwerking tussen beleidsmakers en onderzoekers noodzakelijk.

Tip 1:
Werk de beleidsdoelen samen met onderzoekers uit

Het formuleren van beleid begint met een analyse van de problemen en de context. Het beantwoorden van de volgende vragen is daarbij aan te bevelen:

- Wat is het probleem?
  Dus: Wat is de gewenste situatie en wat is de huidige, feitelijke situatie?
- Zijn er achterliggende problemen en zo ja, welke?
- Welke contextfactoren zijn van invloed op het probleem?

Onderzoekers kunnen bijdragen aan de probleem- en contextanalyse. Zij kunnen - indien nodig - de omvang van het probleem in cijfers weergeven.

Bij het nadenken over het probleem en welke beleidsinzet het meest kansrijk is, moet rekening worden gehouden met de context:

- Hoe ziet de bevolkingsopbouw van de wijk eruit?
- Hoe ziet de woningvoorraad en de fysieke leefomgeving van de wijk eruit?
- Hoe is de doelgroep samengesteld?
- Welke actoren zijn betrokken?
- Welke politieke en beleidsmatige (on)mogelijkheden zijn er?
- Met welke overige specifieke omstandigheden moet rekening worden gehouden?

De ene wijk is immers de andere niet. De context dient daarom nadrukkelijk te worden betrokken bij de probleemanalyse. Op die manier is het mogelijk de interventies te kiezen die het best passen bij het probleem en de situatie (in de wijk).

Gedeelde probleemanalyse

Bij een complex beleidsterrein - zoals het sociale domein - of complexe problematiek - denk aan de wijkaanpak - is er veelal sprake van een samenspel van verschillende partijen, waaronder bewoners, ondernemers, woningcorporaties, welzijnsinstellingen, onderwijsinstellingen en de overheid. Voordat de ambities of beleidsdoelen kunnen worden bepaald, is

het zaak om te komen tot een gedeelde probleemanalyse: een gezamenlijk beeld van het probleem. Om de achterliggende problemen (ook) in beeld te krijgen, is het zinvol tijdens dit proces om vragen te stellen als:

- Waarom is het erg dat ...?
- Wat gebeurt er als er niet wordt ingegrepen?

Op basis van de gedeelde probleemanalyse kunnen gedeelde doelstelling(en) worden bepaald, samen met de betrokken partners. Vervolgens kan - uit verschillende mogelijke maatregelen - de beste interventie of combinatie van interventies worden gekozen.

Indien een aanpak bestaat uit een combinatie van interventies is het aan te raden om na te gaan of de interventies elkaar versterken of dat ze elkaar juist afzwakken.

Als er verschillende partners betrokken zijn, kunnen uiteenlopende belangen een rol spelen. Als die belangen expliciet zijn gemaakt, kan er bij het formuleren van een aanpak zo goed mogelijk rekening worden gehouden met alle partners.

Onderzoekers hebben inzicht in de beschikbaarheid van gegevens. Zij kunnen daardoor aangeven welke doelen meetbaar zijn en welke niet, of alleen tegen hoge kosten. Door de

Stedelijk gemiddelde als doel

Een beleidsdoel waarbij ernaar wordt gestreefd dat bepaalde groepen uitkomen op het stedelijk gemiddelde, betekent in de praktijk bijna altijd dat andere groepen onder het stedelijk gemiddelde zullen komen. Is dat inderdaad wenselijk?

Bovendien is het stedelijk gemiddelde aan verandering onderhevig. Is het doel dan het stedelijk gemiddelde aan het begin van de beleidsperiode, of aan het eind? Werkloosheidscijfers worden beïnvloed door de economische conjunctuur. Het stedelijk gemiddelde aan het begin van de beleidsperiode kan daarom veel hoger of juist lager zijn dan aan het eind van de beleidsperiode. Het is daarom logischer om het stedelijk gemiddelde aan het eind van de beleidsperiode als doel te nemen. Dat betekent echter wel dat het beleid ‘schiet op een bewegend doel’; het is vooraf niet duidelijk hoe groot de afstand is die uiteindelijk moet worden overbrugd.

beleidsdoelen samen met onderzoekers uit te werken, wordt voorkomen dat er doelen worden geformuleerd waarvan het niet mogelijk is om de voortgang te volgen. Uiteraard is de meetbaarheid niet bepalend voor de keuze van de beleidsdoelen. Tegelijkertijd is het goed om vooraf te beseffen of het mogelijk is om de voortgang van het beleid te volgen (zie tip 7).

Tip 2:
Maak de beleidstheorie expliciet

De beleidstheorie is het geheel van veronderstellingen dat aan de basis ligt van het beleid: de veronderstellingen over het probleem, het te kiezen beleid en de te verwachten effecten daarvan. Het gaat dus om de (verwachte) relatie tussen de beleidsinzet of interventies en de (maatschappelijke) effecten.

Door de veronderstellingen expliciet te maken, kan het gesprek erover worden aangegaan. Op die manier kan worden nagegaan of de beleidstheorie consistent is en empirisch is gefundeerd. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van bestaande literatuur over (effectieve) interventies en kennisbanken (zie tip 4). Bovendien kan worden besproken of de elementen in de beleidstheorie inderdaad kunnen worden beïnvloed door de betrokken actoren. Zo kunnen de meest kansrijke interventies worden gekozen.

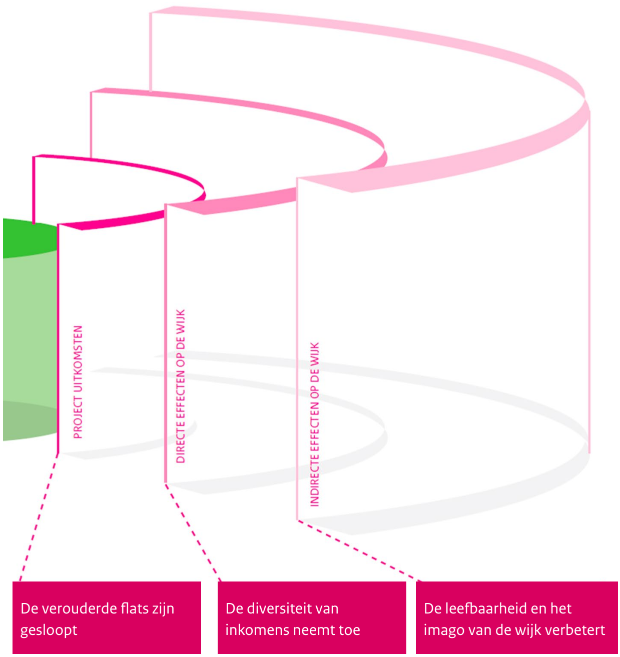
Om de beoogde effecten van afzonderlijke interventies inzichtelijk te maken, kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van de EffectenArena. Dit dialooginstrument helpt bij het bespreken van de veronderstellingen.

Output en outcome

Bedenk wat het gewenste maatschappelijke effect is en wat de prestatie(s) om dat effect te bereiken.
Het gewenste maatschappelijke effect van beleid is de outcome, zoals het verbeteren van de leefbaarheid.
De prestaties zijn de output: de activiteiten die worden uitgevoerd, zoals het aantal huisbezoeken dat wordt afgelegd of het aantal cursussen dat wordt gegeven.
Als de maatschappelijke effecten (outcome) niet zijn bereikt, is het goed om te weten of/in hoeverre de voorziene prestaties (output) zijn uitgevoerd.
Het kan daarom nodig zijn om zowel outcome als output te meten.

Tip 3:
Formuleer de doelstellingen van beleid helder

Een concrete formulering van de doelstellingen van beleid is een noodzakelijke voorwaarde voor het kunnen volgen van de voortgang en het meten van de effectiviteit daarvan. Aandachtspunt daarbij is dat doelstellingen elkaar kunnen overlappen, zoals de rokken van een ui dat doen. Het streven naar gemengde wijken (qua inkomen) is een direct doel. Het indirecte doel is het verhogen van de leefbaarheid in die wijken (zie ook tip 7). Hetzelfde geldt voor effecten, waarbij indirecte effecten de buitenste ring vormen. Onderstaand figuur uit de publicatie Weten wat werkt brengt dat in beeld voor de effecten.

Figuur 1

Het trechtermodel (uit: ISW (2011) Weten wat werkt - Evaluatie als basis voor succesvolle wijkaanpak)

Communicatie

Vóórdat maatschappelijke effecten (outcome) kunnen worden gesorteerd, moeten eerst de prestaties (output) zijn geleverd. Het kan dus enige tijd duren voor de gevolgen van het beleid (de outcome) in de monitorgegevens zichtbaar worden.

Het is van belang de communicatie hierop aan te passen.

- In het beginstadium kan over het proces worden gecommuniceerd: welke afspraken zijn gemaakt, wie doet wat, etc.
- Daarna kan over de prestaties (output) worden bericht: hoeveel initiatieven zijn ontplooid, hoeveel keukentafelgesprekken zijn er gevoerd, etc.
- Tenslotte kan over de maatschappelijke effecten worden gecommuniceerd: is het aandeel schoolverlaters gedaald, is de participatie toegenomen, etc.

Wel is het nodig om de outcome al vanaf het begin te meten. Enerzijds om een goede nulmeting te krijgen. Anderzijds kan een effect na enige tijd weer wegzakken. Door te blijven meten, kan worden voorkomen dat het effect wordt 'gemist' in de metingen.

Een ander aandachtspunt is dat doelstellingen kunnen verschillen per partner. Als de doelstellingen van elke partner worden gemonitord, beschikken alle partners over de benodigde voortgangsinformatie. De informatiebehoefte kan verschillen tussen partners, maar ook tussen bijvoorbeeld bestuurders en uitvoerders. Om te weten of bijsturen nodig is, moet de sturingsinformatie voor de verschillende betrokkenen beschikbaar zijn.

Als de beleidstheorie en de doelstellingen van het beleid duidelijk zijn, kan goed worden bepaald wat er moet worden gemeten: welke output- en outcome-indicatoren.

Goed voorbeeld: "Monitor Krachtwijken – Meting 2010" van de gemeente Utrecht

De opzet is heel 'strak': uit de wijkplannen worden doelstellingen gedestilleerd, vervolgens worden 26 indicatoren gekozen, wordt periodiek de voortgang gemeten en worden de vijf wijken vergeleken met het stedelijk gemiddelde. De uitkomsten worden zeer overzichtelijk gepresenteerd.

Tip 4:
Kennisbanken met (effectieve) interventies

De afgelopen tien jaar zijn er diverse kennisbanken ontstaan waarin waardevolle kennis is ondergebracht over effectieve interventies. Elk van deze kennisbanken heeft een eigen ontstaansgeschiedenis en inhoudelijke focus. Ze bevatten allemaal interessante wijkinterventies of methodieken die toepasbaar zijn in de wijk en die in meer of mindere mate bewezen effectief te zijn. Hieronder staat per kennisbank een beschrijving en een link naar voor de wijk relevante delen van de database.

Wat Werkt in de Wijk

De kennisbank Wat Werkt in de Wijk is volledig gericht op wijkinterventies. In de kennisbank is het mogelijk om op diverse manieren te zoeken door honderden wijkinterventies. Er zijn twee soorten interventiebeschrijvingen in de kennisbank opgenomen: praktijkbeschrijvingen en archetypebeschrijvingen. Een praktijkbeschrijving is een lokaal uitgevoerd project, veelal beschreven door de betrokken wijkprofessional zelf. De archetypebeschrijving is een gedegen beschrijving van een bepaald type project dat op veel plaatsen in het land wordt uitgevoerd, zoals klushuizen, *skaeve huse* of schuldhulpverlening. In de beschrijving van een archetype zijn de werkzame bestanddelen van de interventies beschreven en verder geanalyseerd. De archetypebeschrijvingen zijn ontwikkeld door effectiviteitsexperts.

Effectieve Jeugdinterventies

Een databank waarmee hard aan de weg wordt getimmerd is Effectieve Jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut. Daarin bevinden zich ruim 200 programma's voor hulp bij problemen met opgroeien en opvoeden.

Aanpak gezondheidsachterstanden

Het RIVM Centrum Gezond Leven heeft een database ontwikkeld waarin inmiddels meer dan 2000 leefstijlinterventies zijn opgenomen. Hierbinnen is een handzaam overzicht gemaakt van de door het RIVM aanbevolen

interventies met betrekking tot gezondheid, gesorteerd op mate van bewezen effectiviteit.

Sociale interventies

Movisie heeft een databank opgebouwd met voorbeelden van praktijkinterventies die worden ingezet in het brede sociale domein. In de databank zijn diverse thema's opgenomen, zoals buurtontwikkeling, eenzaamheid en ouderenparticipatie.

Als afsluiting is een ontnuchterende opmerking op zijn plaats. Slechts van een beperkt aantal interventies in de bovenstaande kennisbanken is ook daadwerkelijk wetenschappelijk bewezen dat dit effectief is.

Tip 5:
Gebruik bestaande kennis en literatuur

Onderzoek wint aan kracht als gebruik is gemaakt van inzichten uit de literatuur. Put daarom uit literatuur voor operationalisatie van (abstracte) concepten, kennis over oorzaak-gevolgrelaties en verstorende (achtergrond) variabelen. Als deze vooraf bekend zijn, is het mogelijk ze in beeld te brengen en waar nodig ervoor te corrigeren. Ook kan bestaande kennis leiden tot het relativeren van bepaalde conclusies.

Goed voorbeeld:
"Monitor leefbaarheid en veiligheid 2010" van de Bestuursdienst Gemeente Groningen

Er wordt een duidelijke verbinding gelegd met de literatuur en andere (nationale) monitors ten aanzien van leefbaarheid en veiligheid. De thema's worden helder geïntroduceerd en de samenhang ertussen wordt uitgelegd.

De monitor munt uit door de heldere presentatie per thema en vervolgens per wijk en geeft aan het eind een duidelijk totaaloverzicht waarin de patronen per thema gecombineerd met wijk duidelijk te herkennen en te interpreteren zijn. De lezer wordt doeltreffend ondersteund in het 'begrijpen' van een grote hoeveelheid cijfers.

Tip 6:
Bepaal de onderzoeksopzet

De onderzoeksopzet hangt samen met de conclusies die getrokken (moeten) kunnen worden. Onderzoekers en beleidsmakers moeten hier daarom samen over beslissen. Het gaat dan om keuzes als het doel van het onderzoek (bijvoorbeeld beschrijvend of evaluatief), de onderzoeksvragen, de te analyseren data (bijvoorbeeld kwalitatief of kwantitatief) en soms ook de gebruikte theorie.

De Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak maakt onderscheid tussen:

I **Verantwoordingstudies** waarin vooral de rechtmatigheid van uitgevoerde maatregelen centraal staat

II **Monitors**: beschrijvende studies waarin doelbereik van output- en outcomedoelstellingen van beleid centraal staan, maar die geen inzicht in causaliteit en effectiviteit van beogen

III **Causaliteits- c.q. effectiviteittoetsing**: studies met een meer verklarend karakter waarin naast de beschrijving van de beleidseffecten wordt nagegaan waaraan deze effecten zijn toe te schrijven

IV **Ontwikkelingsonderzoeken**: studies van innoverend karakter, die nieuwe aanpakken en/of instrumenten verkennen

De afgelopen jaren zijn vooral monitors en in mindere mate effectiviteitsstudies aan de Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak voorgelegd.

Tabel 1
Aantallen beoordeelde studies naar type

Type studie	Aantal beoordeeld door de Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak
i Verantwoordingstudies	8
ii Monitors	27
iii Causaliteits- c.q. effectiviteittoetsing	13
iv Ontwikkelingsonderzoeken	6

Een causaliteitsstudie of effectiviteitsmeting vraagt een andere opzet en stelt hogere eisen aan het onderzoek dan een monitor. Zo is voor een effectmeting een (quasi-) experimentele opzet vereist, met een goede controlegroep. Een voorbeeld van een onderzoek waarin wordt gewerkt met een quasi-experimenteel onderzoeksdesign is *Wonen, wijken en interventies* van het SCP.

Er moet dus vooraf een keuze worden gemaakt over de doelstelling en de probleemstelling van het onderzoek. De probleemstelling bevat de onderzoeksvraag of onderzoeksvragen en beschrijft de relevantie ervan. Neem de doelstelling en de probleemstelling van het onderzoek op in de rapportage.

Geen bewijs voor effect of bewijs voor geen effect?

Als uit een effectstudie blijkt dat het effect niet kan worden *aangetoond*, betekent dat niet dat er geen effect *is*. Dat een effect niet kan worden aangetoond, kan immers samenhangen met beperkingen in de data of het ontbreken van een echt goede controlegroep. “Geen bewijs voor effect” lijkt misschien (tekstueel) op “Bewijs voor geen effect” maar is inhoudelijk een groot verschil.

Monitor of effectstudie?

Een monitor is een signaleringsinstrument: Het geeft een beeld van hoe de situatie zich ontwikkelt. Met een monitor kan doelbereik worden gemeten. Vragen die met een monitor beantwoord kunnen worden, zijn:

- Naderen de uitkomst de streefwaarden?
- Worden de achterstanden ingelopen?

Een monitor geeft echter geen beeld van de doeltreffendheid. Het geeft geen antwoord op de vraag in hoeverre de gesignaleerde ontwikkelingen zijn toe te schrijven aan het gevoerde beleid. Daar is een effectstudie voor nodig. Een monitor biedt evenmin inzicht of hetzelfde resultaat met minder geld had kunnen worden bereikt (doelmatigheid).

Om effecten te meten is een causaal model nodig dat een direct verband legt tussen de interventie en de verwachte uitkomsten. Daarnaast is een onderzoeksopzet vereist waarmee dat verband ook daadwerkelijk wordt gemeten. Het slechts volgen van uitkomsten in de tijd in het licht van de vooraf gespecificeerde doelstellingen voldoet daar niet aan.

Monitor:

✔ signalering
Hoe ontwikkelen de wijken zich?
✔ doelbereik
Worden de achterstanden kleiner?
✘ doeltreffendheid
In hoeverre zijn de gesignaleerde ontwikkelingen toe te schrijven aan het gevoerde beleid?
✘ doelmatigheid
Had hetzelfde resultaat met minder geld kunnen worden bereikt?

Effectstudie:

✔ signalering
Hoe ontwikkelen de wijken zich?
✔ doelbereik
Worden de achterstanden kleiner?
✔ doeltreffendheid
In hoeverre zijn de gesignaleerde ontwikkelingen toe te schrijven aan het gevoerde beleid?
✘ doelmatigheid
Had hetzelfde resultaat met minder geld kunnen worden bereikt?

Tip 7:
Verantwoord de onderzoeksopzet

Voor het interpreteren van de uitkomsten van onderzoek is de verantwoording van groot belang. Een goede verantwoording geeft informatie over de indicatoren die zijn gebruikt en de bronnen voor die indicatoren. Als gebruik wordt gemaakt van enquêtes, geeft de verantwoording ook inzicht in de respons, de betrouwbaarheidsmarges en selectiviteit. Deze informatie is onmisbaar voor het interpreteren van de gesignaleerde ontwikkelingen.

Tellen en vertellen

Lang niet alles is makkelijk meetbaar. Daarom geeft een combinatie van tellen (objectief, 'harde cijfers' meten) en vertellen (subjectief, de beleving en ervaringen van de mensen zelf) de beste informatie. Dit draagt bij aan de interpretatie van de (effect)meting.

Indicatoren

Een indicator komt zelden precies overeen met wat moet worden gemeten. Het is een *indicatie* van de (beoogde) situatie of ontwikkeling. Mede daarom kunnen veelal verschillende indicatoren worden gekozen per beleidsdoel. Zo zijn er verschillende indicatoren en bronnen mogelijk voor participatie, denk aan netto arbeidsparticipatie of deelname aan culturele activiteiten. Het begrip leefbaarheid kan worden geoperationaliseerd als tevredenheid met de woonomgeving, of (weinig) overlast, of een combinatie van deze en andere indicatoren. Het is afhankelijk van de doelstellingen welke indicator het beste aansluit bij het beoogde resultaat (zie tip 3). In bovenstaand voorbeeld van participatie is het verschil duidelijk en zal de keuze waarschijnlijk voor de hand liggen. Bij andere doelstellingen zal de keuze minder makkelijk zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor ondernemersklimaat. Dit kan worden gemeten via de groei van het aantal arbeidsplaatsen, maar ook via (enquêtes over) de tevredenheid van ondernemers over het ondernemersklimaat.

Indien er bij een indicator wordt gewerkt met een schaal (zoals goed, voldoende of matig) maakt een toelichting op de gehanteerde indeling onderdeel uit van de verantwoording.

Zowel bij de keuze van de indicatoren als bij de schaal is het raadzaam om aan te sluiten bij indicatoren en schalen die al worden toegepast binnen de gemeente of bij eerdere, soortgelijke onderzoeken.

Ook de (mogelijke) beperkingen van een indicator worden benoemd in de verantwoording van de indicatoren. Bij enquêtemateriaal kan sprake zijn van selectieve respons. Ook gegevens uit registraties kunnen selectief zijn. Denk aan fietsendiefstal, waarvan niet altijd aangifte wordt gedaan. Zowel bij enquêtemateriaal als bij registratiegegevens moet de onderzoeker daarom proberen vast te stellen of er sprake is van selectiviteit. Registratiegegevens kunnen na-ijlen: in sommige gevallen zijn deze gegevens relatief lang na de peildatum beschikbaar, waardoor een recent beeld van de situatie ontbreekt. Dit is bijvoorbeeld het geval bij inkomensgegevens.

Criteria voor indicatoren

Met name als meerdere indicatoren worden gebruikt om een concept te meten, is het aan te raden om de indicatoren te toetsen aan twee criteria:

- Sluiten de indicatoren elkaar uit of vullen de criteria elkaar aan?
- Dekken de indicatoren (samen) het hele concept?

Enquêtes

Met name bij enquêtemateriaal kan het zijn dat er over een (selectief) deel van de mensen informatie wordt verzameld. Om te beginnen is het daarom noodzakelijk om aan te geven hoe de steekproef is getrokken en gestratificeerd. Ook is inzicht nodig in welk percentage van de mensen heeft meegedaan aan het onderzoek. Als slechts een klein deel van de populatie haar mening heeft gegeven, zijn de resultaten van beperkte waarde.

Indien de resultaten per doelgroep of wijk worden gepresenteerd, hoort de respons ook per doelgroep of wijk te zijn weergegeven.
Het aandeel mensen dat meewerkt aan de enquête (en de omvang van de

populatie zelf) bepaalt ook de betrouwbaarheidsmarges.
Indien met een enquêteonderzoek ontwikkelingen in de tijd worden gevolgd, heeft een verandering pas betekenis als de betrouwbaarheidsmarges van verschillende meetmomenten n*i*et overlappen. Hetzelfde geldt voor verschillen tussen groepen of tussen gebieden: als de betrouwbaarheidsmarges overlappen, zijn de verschillen niet significant.

Om de resultaten goed te kunnen interpreteren, is het bovendien van belang te weten welke groepen hebben meegewerkt aan de enquête en welke niet of in mindere mate. Bijvoorbeeld: als alleen ouderen of juist alleen jongeren de enquête hebben ingevuld, is de kans groot dat de antwoorden niet representatief zijn voor alle bewoners.

Tip 8:
Leg een verbinding tussen de beschreven ontwikkeling en de doelen van beleid

Als de doelstellingen zijn geformuleerd en het onderzoek is opgezet, is een belangrijke volgende fase de meting en de rapportage.

Een rapport begint met een heldere doel- en probleemstelling (zie tip 6). Voor een goed begrip van de uitkomsten is het bovendien van belang om de beperkingen van het onderzoek aan te geven: welke conclusies zijn mogelijk op basis van het onderzoek en welke juist niet? (zie kader “Geen bewijs voor effect of bewijs voor geen effect?” bij tip 6).

In de managementsamenvatting staat in heldere, niet-technische taal de kernpunten verwoord:

- Wat is er onderzocht?
- Waarom is het onderzocht?
- Hoe is het onderzocht?
- Wat zijn de resultaten?

Een heldere beschrijving van de ontwikkelingen is onmisbaar. Daarnaast is het - zeker bij een effectstudie - van belang dat er wordt aangegeven wat de relatie is tussen de beschreven ontwikkeling(en) en de beleidsdoelen.

Een rapportage wint aan helderheid als de beschreven ontwikkelingen worden ondersteund door grafische weergave zoals grafieken en tabellen.

Voor de interpretatie van de uitkomsten van een effectstudie is het van belang om na te gaan of de ontwikkeling die de indicatoren laten zien ook kan zijn veroorzaakt door andere invloeden dan de interventie.

In het rapport staan ook aanbevelingen voor beleid en/of (vervolg) onderzoek.

Tip 9:
Kijk over een langere periode

Beleid waarmee complexe problemen worden aangepakt, is vaak een kwestie van lange adem. Mede daarom is het aan te raden om een lange periode in het onderzoek te betrekken.

Resultaten van beleid kunnen op korte(re) termijn onderhevig zijn aan fluctuaties, al dan niet veroorzaakt door de conjunctuur. Resultaten gemeten over een langere periode zijn robuuster.

Breng de situatie bovendien op meerdere meetmomenten in beeld. Bij twee meetmomenten (nulmeting en eindmeting) kan het gaan om een toevallige uitschieter. Als er meer meetmomenten in beeld zijn gebracht, wordt ook duidelijk wat de trend in de tussenliggende jaren is.

Tussentijds meten maakt het bovendien mogelijk om bij te sturen en in te spelen op veranderde omstandigheden. Dit komt de effectiviteit van de interventie en het beleid ten goede.

Tip 10:
Maak een systematische vergelijking met het stedelijk gemiddelde

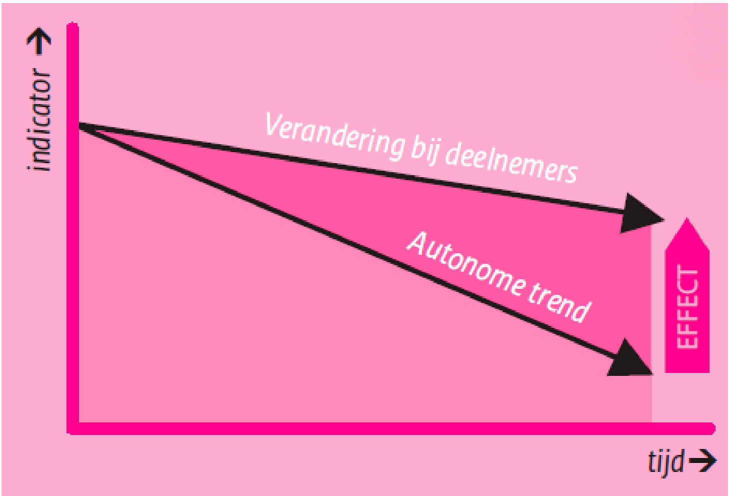
Breng niet alleen de ontwikkeling van de wijk of de doelgroep in beeld. Maak ook een systematische vergelijking tussen de aandachtswijk (of aandachtsgroep) en het stedelijk gemiddelde of (het totaal van) de overige wijken (of groepen). Hierdoor wordt 'gecorrigeerd' voor meer algemene ontwikkelingen die los staan van het betreffende beleid. Denk bijvoorbeeld aan conjuncturele ontwikkelingen. De economische crisis heeft immers zijn weerslag op de hele gemeente. Door bijvoorbeeld de aandachtswijken af te zetten tegen het stedelijk gemiddelde, blijft de invloed van de crisis op de uitkomsten beperkt.

Goed voorbeeld:
"De staat van de aandachtswijken" van O&S Amsterdam

Dit is een zeer systematisch opgezette monitor, waarin de meting aansluit bij de doelstellingen van beleid, waarin een systematische vergelijking wordt gemaakt met andere wijken en het stedelijk gemiddelde en waarin de ontwikkelingen in de tijd op verantwoorde wijze in kaart worden gebracht.

Met de vergelijking met het stedelijk gemiddelde wordt ook 'gecorrigeerd' voor beleid dat in de hele stad geldt.

Als rekening wordt gehouden met conjuncturele of andere autonome trends en algemeen gemeentelijk beleid, kan blijken dat een negatieve ontwikkeling toch een positief effect betekent. Onderstaand figuur uit de publicatie Weten wat werkt geeft dat weer.

Figuur 2
Verandering bij deelnemers ten opzichte van de autonome trend (uit: ISW (2011) Weten wat werkt - Evaluatie als basis voor succesvolle wijkaanpak)

Tip 11:
Breng de ontwikkelingen zowel absoluut als relatief in beeld

Een toename van het aantal voortijdig schoolverlaters is niet altijd problematisch. Stel: het aantal voortijdig schoolverlaters stijgt van 100 naar 150. Het aantal leerlingen stijgt in dezelfde periode van 300 naar 900. Dan is er absoluut gezien sprake van een toename van 50 procent maar relatief gezien van een afname van 50 procent.
Zowel de absolute als de relatieve ontwikkeling zijn daarom van belang om in beeld te brengen.

Tabel 2

Absolute en relatieve ontwikkeling

	t=0	t=1	ontwikkeling
aantal VSV-ers	100	150	+50%
aantal leerlingen	300	900	+200%
aandeel VSV-ers	33%	17%	-50%

Een andere reden om ontwikkelingen zowel absoluut als relatief in beeld te brengen is dat een laag absoluut aantal makkelijker grote relatieve wveranderingen laten zien. Een absolute stijging van 10 ten opzichte van 25 betekent een relatieve stijging van 40 procent. Eenzelfde absolute stijging ten opzichte van 100 betekent een relatieve stijging van 10 procent.

Tabel 3

Relatieve stijging ten opzichte van absolute aantallen

t=0	t=1	ontwikkeling
25	35	+40%
100	110	+10%

Tip 12:
Vraag of de uitkomsten worden herkend

Bij de interpretatie van de gegevens is het van belang om aan de betrokken partijen te vragen of zij zich herkennen in de resultaten. En welke mogelijke verklaringen zij zien voor (tegenvallende) cijfers.
Put daarbij ook uit ervaringen in andere wijken en steden en uit literatuur.

Tip 13:
Breng ook een lager schaalniveau in beeld

Beleid wordt veelal geformuleerd voor bepaalde (doel)groepen of voor bepaalde gebieden (zoals wijken). Uiteraard komen die groepen of gebieden terug in het onderzoek. Het kan ook relevant zijn om een lager schaalniveau (zoals buurten of zelfs straten) in beeld te brengen. Mogelijke verschillen binnen het gebied komen dan aan het licht.

Goed voorbeeld:
"Wijkatlas Kruiskamp en Koppel" van O&S Amersfoort
Hier worden doelstellingen van beleid SMART geformuleerd en getoetst aan de daadwerkelijke ontwikkelingen. Een tweede sterk punt van deze monitor is dat deze op theoretische gronden kiest voor een lager geografisch schaalniveau dan de wijk, zodat het effect van concrete interventies kan worden getraceerd.

Dit is een uitgave van
het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directie Kennis en Verkenningen op advies van de Wetenschappelijke Commissie Wijkaanpak.

Januari 2015
B18-628306